

До життєпису Олекси Воропая — уродженця Одеси

Анотація: Розглянуто постать О. Воропая, що пережив складні випробування долі на чужині, але не зламався. Залишив цікаві спогади-мемуари, які є безцінним джерелом життя наших земляків в еміграції.

Ключові слова: О. Воропай, журнал, етнографія, фольклор, мемуари.

Щедра на таланти земля Одещини, що подарувала світові чимало яскравих подвижників українського національного духу, серед яких виділяється постать визначного вченого-етнографа Олекси Івановича Воропая.

Легендами овіяно його ім'я... Здобуття Україною незалежності уможливило створити благодатні умови для наукових пошуків у відтворенні правдивих життєвих перипетій цієї талановитої особистості. У дослідників з'явилося прагнення відшукати нетрадиційні підходи до об'єктивної оцінки життя та творчості О. І. Воропая, відійти від усталених концепцій про малозначимість його праць.

На материковій Україні постать О. Воропая стала відомою лише на початку 90-х рр. ХХ ст. після опублікування репринтного видання його етнографічного нарису «Звичаї нашого народу», що вийшли в двох томах¹.

Його ім'я не згадувалося в Українській літературній енциклопедії, в універсальній енциклопедії — УРЕ. Навіть в «Енциклопедії українознавства» за ред. В. Кубійовича його ім'я лише згадується.

Серед численної громади діаспорців поважне місце займає Олекса Воропай, ім'я якого лише чверть століття увійшло в аннали української культури. Користуючись джерелами автобіографічних його праць, які зберігаються у Залі зарубіжної українки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, спробуємо витягами окреслити постать невтомного трудівника, журналіста-етнографа, а за фахом — біолога, Олексу Воропая.

Традиції українські за тоталітаризму заборонялися. Пам'ятаю, як школяркою ховалися з писанками в обідню перерву на Великдень, щоб чиєсь хиже око не побачило й не доповіло... А тут, в перші роки Незалежності, українське видавництво перевидало Мюнхенське

видання «Звичаї українського народу» О. Воропая. Книгою зачитувалися, більше того — відстежували кожен день — яке сьогодні свято, які прикмети, і що потрібно для полегшення життя? Вже потім звернулася до того, хто ж позбирав усі ці легенди, дбайливо уклавши в збірник? Виявляється, це О. Воропай — навіть і не філолог, а біолог за фахом, життя якого було «пошматоване» не стільки радянщиною, як і лихоліттям Другої світової війни, і — післявоєнних часів, допоки береги Туманного Альбіону не прихистили й не надали роботу, а відтак — статків.

Воропай Олекса Іванович (псевд.: Олекса Степовий, Олекса Іванович) — (9. 11. 1913, м. Одеса — 20.07. 1989, м. Лідс, Англія) — письменник, публіцист, фольклорист, мемуарист, етнограф-етнолог, за фахом — природник-біолог. Доктор етнографії (1957), біології (1961). Дійсний член Королівського антропологічного інституту та етнографів, Інституту біології та Ботанічного товариства Великої Британії. Дійсний член УВАН (Нью-Йорк), УВУ (в останньому був доцентом кафедри етнографії), і Української Могилансько-Мазепинської академії (очолював відділ етнографії та фольклору).

Народився Олекса Воропай у заможній родині, в Одесі. Коли владу захопили більшовики, батько був змушений виїхати за кордон, а мати з трьома дітьми, опинившись на вулиці, повернулася до рідної Херсонщини, де й померла від голоду 1933 р. Цього ж, 1933 р., закінчив сільськогосподарський технікум. Практику проходив у Києві. Агрономів, що прибули на інструктаж до Наркомзему, розмістили в будинках колишнього Михайлівського монастиря, які правили за студентські гуртожитки. Згадуючи ті роки, О. Воропай залишив записи: «Надивившись на мандруючих селян та наслухавшись їхніх оповідань в дорозі, я сподівався побачити Київ

страшним, неприємним, щось на зразок тих таборів, звідки ніхто живим не повертається. Та я помилюся. Київ зовсім не був страшним. Навпаки, він був веселий, залитий сонцем, оздоблений квітами, озвучений гудками автомашин, гучномовцями, сміхом дівчат і веселими вигуками дітвори. Київ не відчував голоду і жив повним бадьорим життям великого міста. Та це тільки «зверху», тільки перше враження»².

Після закінчення сільськогосподарського технікуму, О. Воропай був зарахований до Уманського сільськогосподарського інституту (1935). Однак його звільнили «за соц. походження». З 1937 р. почав збирати фольклорні та етнографічні матеріали.

Довелося виїхати до Москви, щоб здобути диплом ученого агронома в Сільськогосподарській академії (1940). Однак постійний потяг до етнографічних скарбів покликав юнака до Одеського університету, 1940 р. О. Воропай став студентом заочного відділення філологічного факультету, де зміг вивчати слов'янську етнологію. Працював у м. Вознесенську (1941), а з початком Другої світової війни переїхав до Північного Кавказу. 1942 повернувся в Україну й оселився в с. Вороновиця (нині — смт Вінницької обл.). 1944 переїхав до Західної України. Друга світова війна обірвала навчання. І відтоді — на еміграції.

О. Воропай разом із дружиною вирушили на Захід. Їм довелося перебувати у таборах для втікачів та переміщених осіб у Вустраві, Веймарі, Аугсбурзі.

О. Воропай перебував у таборі «Зомме-Казерне», який нараховував понад 5 тис. осіб, з листопада 1944 до березня 1948 р. Переїхавши до Мюнхена, з 1946 р. навчався в Українському Вільному університеті. Активно займався журналістикою. Коли ж доля закинула його до Великої Британії, — вчився в Лондонському університеті, за фахом біолога, захоплювався рослинами, робив дослідження й збирав гербарії. Одночасно звертав свої погляди на етнографію, народну творчість, якою зацікавлювався ще змалечку. Перші статті опублікував 1944 р. в українських журналах «Дозвілля» та «Український вісник».

Він співпрацював в редакціях українських часописів у Німеччині «Земля» (1944–1945), «Вісті», «Голос», «Український вісник» та інших, де друкував етнографічні нариси, спогади, легенди, замітки, статті, зокрема: «Свят-вечір», «З минулого», «Концерт української пісні», «Посвячені квіти», «Сучасні народні легенди» тощо. У журналах «Вояцька слава» і «Дозвілля» на початку 1945 р. видрукував етюд «Літній вечір»,

легенду «Два вояки», нарис «У большевицькому оточенні».

В цей же час вийшло друком кілька невеликих книжечок етнографічних нарисів, оповідань і легенд: «Звичаї нашого народу», «З минулого», «Степова царівна», «Вогні в церкві», альбом «Українські народні танці» (у співпраці з іншими фахівцями). Пізніше, у 1950–1960-х рр., ці праці доповнюватимуться, і публікуватимуться у видавництвах Лондона й Мюнхена.

З появою газети «Наше життя» (Аугсбург, 1945–48), О. Воропай тут активно публікується, увійшов до редколегії газети нариси і статті освітньо-виховного спрямування. Друкував також «Новий рік, або Свято Василя», «Дитячі ігри», «Мак»³.

О. Воропай пробував себе і як громадський діяч. Був активним учасником з'їздів МУРу (мистецький укр. рух) в Аугсбурзі та Байроті, захищаючи етнографічні напрями в літературі.

У березні 1948 р. разом з дружиною переселяється до Великої Британії. Від 1949 р. — в Лондоні. Тут він працював робітником в текстильній промисловості (Олдхем). З 1949 р. емігрує до Лондона, де зближується з Союзом українців, обирається до його управи, очолює культурно-освітню секцію, дбає про створення музею та бібліотеки. Водночас налагоджує зв'язки з українським «Товариством інтелектуалістів», входить до міжнародного ПЕН-клубу, де виступає з лекціями та доповідями, співпрацює з лондонським бюлетенем «Українська думка», до якого О. Воропай запропонував автобіографічне оповідання «Грицько Колиберда», уривки з книги «Пригоди Марка Чубатого». З 6 жовтня 1953 р. до 1 вересня 1954 р. — очолює редакцію цього тижневика⁴. З вересня 1954 р. до кінця 1955 р. О. Воропай очолював редколегію журналу «За єдність нації», де друкувався разом з Н. Полонською-Василенко, П. Веселовським та іншими українськими діячами. Друкувався на шпальтах часописів «Авангард», «Визвольний шлях», в перекладах на англійську мову — в «The Ukrainian Review».

Його дружина захистила в Лондонському університеті дисертацію про гетьмана П. Скоропадського в Україні 1918 р., а згодом і сам О. Воропай здобув два звання — доктора етнографії у Мюнхені та доктора біології в Лондоні.

1960 р. Валентина та Олексій Воропаї отримали посади старших науковців слов'янського відділу Національної науково-технічної бібліотеки в Лідсі. Придбавши двоповерховий будинок в містечку Ветербі, О. Воропай продовжував співробітничати з журналом «Визвольний

шлях», де опублікував нариси «Симонове зело», «Радунія і проводи», «Красна горка», статті «Про український патріотизм Миколи Гоголя», «Стародавні церкви в Україні — свідки нашої історії», «Евгеневтика» та ін. Окрім того, друкував біологічні статті: «Процеси видотворення в концепції Д. Т. Лисенка» та ін., щоденникові нотатки: «В дорозі на Захід», «Англія зблизка» тощо, які пізніше були видані окремими книгами. Його перу належать також численні літературні статті — «Тарас Шевченко й ідея визволення України», «Архип Тесленко, його літературна й етнографічна діяльність», «Іван Франко як дослідник життя, культури й побуту селян і робітників», «Іван Франко як етнограф і фольклорист» та ін.⁵

О. Воропай брав участь у Міжнародних ботанічних конгресах, належав до професорської колегії Українського Вільного університету в Мюнхені, обирався членом Української Вільної Академії наук у Нью-Йорку.

Впродовж 1953–1958 рр. О. Воропай у Лондоні видав низку невеликих художньо-документальних, публіцистичних та етнографічних праць. Це — «В дев'ятім крузі» (про голод 1933 р.), «Пригоди Марка Чубатого», «Ясир: Листи, оповідання і народна творчість». 1958 р. в Мюнхені виходить 1-ий том «Звичаїв нашого народу», а 1966 р. — другий⁶.

Особливе значення для сучасного читача мають його спогади-щоденники. Серед них — книга «В дорозі на Захід. Щоденник утікача» (1970), в якій він описує нелегке життя, поневіряння емігранта, ностальгію за рідним краєм. Одночасно говорить про численні зустрічі з цікавими людьми, однодумцями. Зокрема, він пише про знайомство в Берліні з Марією Гергель, родом з Полтавщини, яка в хвилини зажури, співала народних українських пісень. Вони справляли надзвичайне враження на присутніх: жінки плакали, згадуючи рідні місця та свою долю «остів». А ще, Марія Гергель «наштовхнула» О. Воропая написати нарис «На Андрія Первозданного», розповідаючи, як в ніч під «Андрія» перекидала через хату свій чобіт і потім ледве знайшла його. Пізніше нарис надрукували в редакції «Голос», якраз в грудні, до свята. Від Марії почув і про Різдво, про 12 страв для Апостолів, і про святкування Нового року. «Місяць перед Різдвом я випадково довідався, що недалеко в лісі живе лісничий-українець... Він звався Григорієм Андріївом... і відразу став найліпшим приятелем і бажаним гостем у нашій хаті»⁷. Це було 1941 року, і Свята Вечера

залишилися в спогадах О. Воропая «світлою зіркою на чорному тлі спогадів того часу»⁸.

М. Гергель стала для О. Воропая ніби зіркою: вона згадувала про народне весілля, добре розуміючись на народних звичаях і вміючи про них розповідати, про свято Маланки і Василя...

Справжнім святом виявився концерт в малій залі філармонії (Бетговензаль) 26 грудня 1944 р. концерт капели бандуристів ім. Т. Шевченка під керівництвом Григорія Китастого. «Наша пісня і бандура не раз були такими спільниками у визвольній боротьбі», — зазначав О. Воропай⁹. «Горді сини Січі Запорізької ніколи і ні в яких походах не розлучалися з бандурою... А в славі часи героїчної Хмельниччини саме бандура та невільничий плач збудили народ до такого великого повстання проти своїх гнобителів, яке вкрило славою нашу Україну. Під Жовтими водами пісня бандуриста була такою ж зброєю, як і спис козака»¹⁰.

Не обминув О. Воропай і споминів про своїх нових знайомих. Серед них — нащадок гетьмана Павла Полуботка — Надія Спиридонівна Полуботок, по-чоловікові — Чорнова. Її батько — Спиридон Федорович — був прямим нащадком гетьмана. Пані Надія порадила звернутися до п. Полетики, також нащадка гетьмана, що мешкав у Берліні, що є також і нащадком славного автора «Історії Русів» Григорія Полетики. Це був «старий емігрант» (виїхав ще 1921 р.), загальне враження з розмови з ним — добре: «дуже культурний і привітний чоловік... на жаль, не знаю його ім'я»¹¹.

Свят-Вечір О. Воропай з дружиною відзначали в студентській організації «Мазепинці».

22 червня 1944 р., від того, як вибухнула війна, О. Воропай залишив такий запис: «Сьогодні важлива дата... Чотири роки — чимало часу, а скільки подій у нашому житті сталося! Скільки бачили і скільки пережили!? За чотири роки довелося побачити і Північний Кавказ, і західні області України, і Польщу, і Німеччину. Були й на побережжі Чорного моря, плавали на Баденському озері, бачили Ельбрус, Карпати й Альпи. Були на Дніпрі, Дунаї й Одері... Не раз нам доводилося заглядати смерті в очі, але якось Бог береже нас і досі. Куди нас ще доля занесе — того не знаємо»¹².

Збирали суніці разом з Яром Славутичем та ще одним чоловіком. Зелені Свята клечали, як вдома колись. Але примарний спокій був нетривалим. Рятувалися втечею до Авсбургу, щоб не втрапити до радянського табору.

Міркував над тим, як назвати етнографічні нариси: або «Народні свята» або «Звичаї нашого

народу». Хотів порадитися з деякими нашими літераторами, але... трудно: для них етнографія — «це річ, що не варта уваги. На мою думку, вони помиляються»¹³.

Від 24 липня — запис: «Увечорі слухав лекцію Василя Очерета (він же Барка) на тему: «Шекспір, його життя і творчість». Матеріал дуже цікавий, лекція так сподобалася слухачам, що вони довго не хотіли розходитись»¹⁴.

І в цей же час О. Воропай працює над народним календарем. А ще організовує заняття літературної секції Відділу Молоді з першим виступом «Сучасна українська література та її завдання». Цікавиться французькою періодикою, а в неділю ходив на відкриття виставки українського народного мистецтва, на якій, окрім вишитих рушників, сорочок тощо, був і дорогий козацький пояс, якому вже 180 років — від професора Д. Дорошенка. Від побаченого залишаються записи в «Книзі вражень» від відвідувачів: «Зі щирою приємністю побачив свою любу, соборну Україну в її вишивках»¹⁵. І ще: «Великий дух українського народу... вибухає всюди — понад умови, понад долю, понад усе й у тому є запорука, що народ пронесе своє життя аж до того часу, коли здійсняться пророчі слова: «Від Кубані по Сян лиш один буде лан!»¹⁶

17 серпня: «Увечорі була літературна вечірка Тодося Осьмачки. Читав він свої твори, читав добре й багато. Вступне слово про літературну творчість Т. Осьмачки сказав Василь Очерет. Потім, як Т. Осьмачка прочитав свої вірші, виступив проф.[Леонід] Білецький і досить прихильно висловився про Осьмаччину поезію. Я ближче познайомився з Тодосем Осьмачкою, говорив із ним: він робить враження нервової і незрівноваженої людини»¹⁷.

Потім — знову переїзд до нового табору, який видався «зовсім легким». О. Воропай порівнює себе з філософами, у яких «Все своє ношу з собою».

6 вересня, о 7-й увечорі відбувалися сходи літературної секції. Доцент Барка (Василь Очерет) прочитав доповідь про гуманізм Оноре де Бальзака. Доповідь була цікава...»¹⁸.

7 вересня. «...Питання з Українським Вільним університетом вирішується добре. Можливо, що в Авгсбурзі буде організований філософський факультет університету. Для мене особисто це було б дуже добре, бо я міг би закінчити свої студії слов'янської етнології, що їх почав (був на третьому курсі) в Одеському університеті...»¹⁹.

8 вересня: «Сьогодні була літературна вечірка. Виступали і читали свої твори такі пись-

менники: Василь Чапленко читав оповідання «Муза», Яр Славутич прочитав вірш «Соловецький в'язень», Юрій Валко прочитав вірша чи уривок з поеми «Козаки на морі», Софія Парфенович прочитала оповідання «Тріумф життя», а я прочитав «Дажбогу кару»²⁰.

10 жовтня: «Цієї ночі в нас ночував письменник Улас Самчук. Розповідав про МУР [Мистецький Український рух], але без особливого ентузіазму...»²¹.

10 жовтня. Після літературної вечірки, на якій поет Сергій Жук читав свої «добрі» вірші, проф. Л. Білецький «дав мені свою рецензію на мою працю «Народні свята»²², в якій написано: «Праця солідна, виконана з мистецьким літературним хистом і знанням українських народних обрядів, народної пісенної творчості і народних вірувань. Виконана з великою любов'ю і увагою до народної духовної культури, вона буде дуже доброю книжкою, з якої мало обізнаний українець з народною обрядовістю, зачерпне багато для себе корисного, що повинен знати кожний свідомий українець»²³.

13 жовтня. «В нас знову ночував Улас Самчук. Перед сном — «на сон грядущий» — він розповів мені, що таке «велика література». Розповідь його трохи плутана, видно, що він і сам не має ясної уяви про цю літературу»²⁴.

29 листопада: «Займався я і українськими народними танцями — не танцював... а лише готував матеріал до друку. Мій нарис уже був у руках проф. д-ра В. Петрова і він написав на нього рецензію...: «Праця О. Степового не претендує ані на повноту, ані на вичерпливість, вона стисла, однак вона може дати необізаному широкому читачеві відомості про народні танці, зокрема про обрядові (народно-календарні), і в цьому значення цієї праці». «Що ж, рецензія непогана»²⁵.

30 листопада: «Сьогодні переглянув і підготував до друку сучасні українські народні легенди — це буде маленька книжечка з такими легендами: «Мати», «Посвячені квіти», «Два вояки», «В маленькій хатині вогник» і «Вогні в церкві». Якщо додаю ще коротеньке «Вступне слово», то книжечка матиме 16 сторінок малої вісімки. Власник друкарні Д. Сажнін обіцяє «набирати» цю книжечку вже в наступному тижні і до Різдва, може, й надрукує»²⁶.

12 грудня: «Наш гість, Тодось Осьмачка, все ще в нас. Дивний він чоловік, боїться, щоб його хтось не отруїв. Дружина почастивала його обідом, а він — з'ївши — витягнув з кишені якісь пілюлі, проковтнув одну й сказав: «Якщо ви хотіли отруїти мене, то вам це не вдасться, бо я

ось маю пілюлі проти отруєння». Ми не знали, що йому сказати на це...»²⁷.

22 грудня: «Одержав листа від Об'єднаних Українських письменників «МУР». Лист датований 10-м грудня ц.р. і підписаний Ю. Шевельовим. У листі написано: «У зв'язку з підготуванням рекомендаційних списків творів художньої літератури для декламацій, рецитацій, літературних вечорів в українських таборах... звертаємось до Вас із закликом надіслати... ті Ваші твори, які Ви вважаєте за побажані для цієї мети. Після апробації... вони будуть розмножені й розіслані по таборах...» Я нічого не надішлю, бо ця диктатура мені не подобається»²⁸.

16 січня: «Вже минув тиждень, як ми відвідуємо лекції Українського Вільного університету в нашій таборі. Викладалися такі предмети: проф. Д. Чижевський — вступ до філософії. Він добрий лектор, веселий і симпатичний чоловік. Хвалився перед нами тим, що походить із Херсонщини, отже — мій земляк. Основи експериментальної психології — читає проф. М. Міщенко. Психологію я слухав вперше — це цікавий предмет. Проф. М. Міщенко — оригінальний лектор, читаючи лекцію, він курить і вдає, що це для нього не робота, а так щось, ніби розвага. Вступ до археології — читає проф. П. Курінний. Блискучий лектор і «мертва» археологія у його викладах стає дуже цікавим предметом. Історію України читає проф. Д. Дорошенко, читає дуже добре. До речі, вчора цілком випадково я знайшов і купив курс історії України Д. Дорошенка — це мені тепер дуже припадає. Історію стародавнього Сходу читає проф. В. Державин, а історію української літератури — проф. Л. Білецький, його лекції цікаві й приємно слухати. На лекціях буває до півсотні слухачів. Найбільше — на лекціях проф. Д. Дорошенка. Ходжу на лекції, але не залишив я і своїх «етнографічних справ» і продовжую роботу над «Звичаями нашого народу»²⁹.

22 січня. «В нашому таборі вже є Музей-Архів, що його заснував і ретельно ним опікується проф. В. Міяковський. Він збирає по кілька примірників... кожної друкованої речі: книжки, брошури, газети, журнали... Отже, це свого роду «Книжна палата» нашого табору»³⁰.

27 січня: «В нашому таборі вже третій день відбувається наукова конференція Української Вільної Академії наук (ВУАН), групи передісторії та ранньої історії України... Вчора й сьогодні читали доповіді... [Доповідь] Юрія Шерех[а]: «Стилі сучасної української літератури на еміграції». Його доповідь була довга і

агресивна. Він узяв на себе роль судді і тоном непомильного диктатора виносив присуди «праведним» і «грішним», начебто тільки він один знає, якою має бути українська література. Він найбільше не любить етнографії і етнографізму...»³¹.

31 жовтня: Помер Ю. Клен... Несподівано. «Перед постаттю Юрія Клена я прихилився з найбільшою пошаною і признанням. Його ім'я ні в найменшій мірі не затьмарене ніяким хамелеонством і підлабузництвом, чи пізнішим «розчаруванням» дійсністю...»³².

Ми зробили витяги лише з однієї книги — «В дорозі на Захід». Не менш цікавими є спогади О. Воропая, видані в Лондоні «Англія зблизька. Щоденники нового поселення» (т.1, 1971; т. 2, 1974; т. 3, 1980), «Живемо в Англії: Уривки із щоденника» (1984, кн.5). Крім спогадів, О. Воропай написав ряд наукових праць з фольклористики, зокрема «Українські народні приповідки» (1952), «Українські народні загадки» (1953).

Для О. Воропая загадка походить з народної пісні. У княжій Україні-Русі, — пише він, — загадка була однією з форм залицання хлопців до дівчат. Як відгомін цього стародавнього звичаю, на досвітках та вечорницях Київщини, Полтавщини та Поділля, загадка у великій моді ще й тепер. Але найголовніша роль загадки на всій українській території виявляється у народних піснях, а зокрема у веснянках, бо саме у цьому жанрі народної творчості, той стародавній звичай залицання, зберігся аж до наших днів»³³ Є загадки «книжного» походження, були популярними серед спудеїв, бурсаків, а пізніше семінаристів та іншого типу «грамотіїв», що мали доступ до старих книг. Пізніше ці загадки були записані від дяків, старців чи й семінаристів і потрапили до збірника О. Марковича та М. Номиса вже як народні. Отже, вони потрапили до книжок уже вдруге, бо вперше — від Данила Заточника, «Палії», збірників афоризмів «Пчолах» та інших літературних джерел старої України.

«Етнографія, як наука про націю, — за переконанням О. Воропая, — здавалося б, втрачає свій зміст там, де починається космополітизм; де національну культуру намагаються замінити штучним творивом якоїсь «світової культурної моделі»³⁴. «...Перше і найголовніше завдання етнографії — це плекати глибоку національну свідомість і давати наукові обґрунтування природних прав бездержавного народу на його національно-державну суверенність»³⁵. Йому належать цікаві етнографічні нариси та роздуми про етнографію як науку.

Читаючи праці О. Воропая, разом з ним переживаємо сумніви, драми, трагедії, які йому, як і багатьом іншим емігрантам, вдалося пережити, залишивши свою Батьківщину і шукаючи щастя

поза Україною. Пройшовши випробування долі, він не зламався, ні на хвилину не забуваючи про землю, яка його народила, знайшов себе у новому житті і став успішним вченим— європейцем.

- ¹ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис.— Мюнхен. — Т. 1. — 1958; Т. 2. — 1966; К., 1991. — Т. 1. — 456 с.; Т. 2. — 446 с.
- ² Воропай О. Те, що я бачив власними очима.— б. м і б. р. — С. 20
- ³ Шкандрій Б., Шкандрій О. Письменник, етнограф, природознавець // Визвольний шлях. — 1983. — №12.
- ⁴ Славутич Яр. Українська література в Канаді: Вибрані дослідження, статті й рецензії. — Едмонтон, 1992. — 336 с.
- ⁵ Сидоренко Н. Воропай Олександр Іванович // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1998. — Вип. 5. [С. 44–47]. — 410 с.
- ⁶ Покальчук Ю. Українці у Великій Британії. — Львів, 1999. — 141 с.
- ⁷ Воропай О. В дорозі на Захід. Щоденник утікача. — Лондон, 1970. — С. 79.
- ⁸ Там само.
- ⁹ Шкандрій Б., Шкандрій О. Письменник, етнограф... — С. 85.
- ¹⁰ Воропай О. В дорозі на Захід. Щоденник утікача. — Лондон, 1970. — С. 85.
- ¹¹ Там само. — С. 95.
- ¹² Там само. — С. 132.
- ¹³ Там само. — С. 138.

- ¹⁴ Там само. — С. 141.
- ¹⁵ Там само. — С. 143.
- ¹⁶ Там само. — С. 144.
- ¹⁷ Там само. — С. 150.
- ¹⁸ Там само. — С. 153.
- ¹⁹ Там само.
- ²⁰ Там само. — С. 154.
- ²¹ Там само. — С. 158.
- ²² Там само. — С. 159.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Там само.
- ²⁵ Там само. — С. 165.
- ²⁶ Там само. — С. 166.
- ²⁷ Там само. — С. 167.
- ²⁸ Там само. — С. 168.
- ²⁹ Там само. — С. 171.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Там само. — С. 173.
- ³² Там само. — С. 265.
- ³³ Воропай О. Українські народні загадки. — Лондон, 1954. — С. 12.
- ³⁴ Воропай О. Етнографія — наука про націю. — Лондон, 1963. — С. 13.
- ³⁵ Там само. — С. 15.

Thank you for evaluating AnyBizSoft PDF Splitter.

A watermark is added at the end of each output PDF file.

To remove the watermark, you need to purchase the software from

<http://www.anypdftools.com/buy/buy-pdf-splitter.html>